

КӨГЛТИН ДАВА

НАСН

КӨГЛТИН
ДАВА

НАСН

ХАЛЬМГ
ДЕГТР
ЬАРЬАЧ
ЭЛСТ 1970

ОНЧТА АПРЕЛЬ

ЛЕНИН

Тэвн настань Ленинүр,
Төрснэ олн захас,
Зовлцган үүрсн эмти
Золһж ирдг билэ.

Нутгинь түрү-зүдүг
Нурһнась буулһад, Ленин.
Эврэн бийннь хоёр
Ээмдэн тэвдг билэ.

Хар нүүрс шатаһад
Хээртэ герл өгдг
Станц мет, Ленин,
Саһаһарн зовлцг шатаж,

Иргчиг бээхд хүврүлж
Ик герлэр герлтхлэ.
Жирһлин умш болһнан
Жилмүдин хөөтүр йовулла.

Зун настань, тегэд,
Зовлцгас, түүнэ чидлэр,
Байрт хүврси динлврмүд
Бахтж, кели эмти,

Бээхд боссн күслинь
Бийднй нерэдж өргэд
Дав Ленинүри, эндр,
Амр тавта ирнэ.

НЕРН

Кесг зун жилмүдт,
Кезэни кезэнэс ави,
Назрин көрс керчж
Һацхж урсси хол —
Мөңк Ленаи нернэс
Мицһи сай улс
Нер бийдэн авч
Насая наслси болх.

Болв, оли теднэс,
Болзгнь ирси кемлэ,
Угаһас бээхд төрси
Улан шини одишц,
Нег күн төрэд
Нерэн Ленаһас авад,
Түүнэ нидрл өскж
Туужд белглж туурулла.

Күми, цагин утд,
Күлцигү кевэр хоршаси
Күцкүл ухана көрцгиг
Күцднь багтаж шицгәһэд,
Неринь дуудси үгин
Нимги бат корсиг
Үүл ухан хойрари
Үлөж дүүргэд тетклэ.

Нарна герлэр бүтж
Нисси планет мет,
Тер үг—нерн
Тецгр өөдлж биш,
Ца на уга
Цагин ардаси өргж,
Үрглжэр күмниг котлж,
Үкл угаһан лавлла.

Көрстэ һазр деер
Көлсэри бээси күүнд
Күңкисн ЛЕНИН нерн
Күңкл селвгэн белглж,
Өдр сө уга
Өөрхнд кинж дүңгэнэ,
Иргчиг өдгэлэ шилүлж,
Ицлиг итклд хуврулнэ.

ДАЛДГЧ

Жирилдж, то угаһар
Жилмүд орчлд сольгдна.
Олд кесн сээһәри
Ондрж тоотань мандлна.

Туужин шин халх —
Туурсн арви доладгч!
Хээртә төвкнү зарлси
Халта дөчн тавдгч!

Зуг, йовдл болһна
Зурад эклц бээдг.
Уцгасн чидл авад
Уласн көкрж сээхрдг.

Өдгә цагин бээдл
Өлзэтә сээхи уцгта,
Күцкл Ленинә ухани
Көтлгсн нарни герлтә...

Түрү, байр хамгинг
Түүж бийән үүдәсн,
Туужин бат тодлврт
Туурсн ДАЛДГЧ жил,

Кедү зун жилмүд
Келкэдэ эс давчин,
Олд кесн сээрэн
Ондрж ийлрхнй лавта.

Мицнн нээмн зун
Мөцк ДАИДГЧД Ленинэ
Зүрки түрүн цокснас
Зун жил давжана!

Туужд негдгч болсн
Түрүн зун жил
Мандлж дарукснй көтлхнй
Мана жирлэс ил!

Уралан күмниг дахулсн
Урнжах шин жил,
Даладж маниг дуудсн
Далдгч минн, мөнд!

Далдгч, далдгч!.. Күмнд
Давшго хөв белглтхэ,
Күн болнн санж
Күцсн күслэн олтха!

Эв—төвкнүн нартд
Эвдрл бичэ үзтхэ,
Баслцгнн нашун нульмсн
Базрт бичэ дустха!

Дурн, дүрклсн жирл
Дуулж нартд делстхэ,
Баһ, көгшн уга
Байрин үлмэд багттха!

ОНЧТА АПРЕЛЬ

1.

Хээртэ хаврин сармудас
Хэлэж шинжлэд санхинь.
Апрель сарас сээхи
Айта цаг уга.
Тегш, эцдэн көкрөн
Теегүрн һарад, дуршж.
Аршан болси, кацкисн
Аһарар чеежэн дүүргж.
Оли зүсн цецгасэр
Оошгрж, улаж, цецкертси.
Уилртси холур харихинь —
Ухан байжси болна!
Буслси, дүрклси кемни
Буульмжта, өргмжтэ авл
Седкл бийүрн дуудж
Сергэж чидл немнэ!
Жирһл эн цагла
Жингтэ эврэннь сээһэн
Бардмисн мет, цугд
Бахтж оргэд үзүлэ!

2.

Эклдэси зовэр хольжси
Эврэниь насидан би
Кесг сээхи апрельлэ
Кеер харч мейдллэв.
Кесг дэжж йиртмжин
Ке үзлд авлгдж
Зүркнэс алдрси үгмүд
Зүүдүлж бадглад нисклэв.
Болв, мана наснд
Боомт угаһар ирси
Эн жилин апрель
Эврэниь йөрэлтэ нилчэр
Оли наадк дүүнрэси
Опчта, чинрэри даву!
Далдгч жилин апрель
Дэвхр-дэвхр байрта!
Йиртмж, медси мет,
Йилһж эн сард
Күцкл Ленинэ нер
Күндлж белглэд өгч!

3.

Шинжлхинь, күмни тууж
Шинки эклснэси ави
Ода күртл жясж
Олад бийдэн хоршаси
Ухани гүн утхиг,
Цедн, күцкл хамгиг,
Уңгаснь ора күртлнь
Цугинь бийдэн шяңгэж,
Алдр Ленин түүнэс
Алти сурһмжан үүдэж!
Ухаһари аашх иргчиг

Угтж хаалһинь делгж!
Күмни туужд төрсн
Күцкл улсын кесн
Сээһинь—сээнд тоолж
Санад бишлэл кехинь:
Ямр медэтэ болвчн
Йиртмж Лениилэ эдл
Күцкл ухата күүг
Күмнд үзэд уга.

4.

Һанцхн күүнэ толһад.
Һазр дээр бээх
Олн келн улсын
Онц онцыннь хүв
Бүклднь багтана гисиг
Би иткшго билэв.
Болв, өдгэ цагин
Бээдл эргэд хэлэхинь,—
Цецн ухандан Ленин
Цугиг багтасинь үзнэв.
Зун жылмүдин туршт
Зовлңгин икиг үзж.
Дажрлһни тамд шаргдж
Даргдж түцшсн угатьирт,
Ноолданд ховэн олхинь
Номиннь күцклэр заала
Лавта күслэн күдхинь
Ленин сурһмжарн батлла.

5.

Кезэни кезэнэс авн
Кесг зун жылмүдт

То-томжан уга
Тоосх төвж босхси.
Көдлмшч улсын цуси.
Көлсэр нааж бэрлдүлсэ
Капиталын бат шивэг
Күүчэд хамхлх чидл
Коммуна партыд олж,
Кинж, Ленин, түүг,
Марксин мергн сурһмжар.
Мэцк насид үүдэлэ.
Арви доладгч жилд
Алдр революцини һалд
Дажрачирни үндс шатаж,
Дааврта неквр тэвж,
Өдгэ цагни нар
Өөдөн бадрулж өргилэ,
Хүвин гегэлэр герлтсн
Хээртэ коммуниамүр дуудла.

6.

Цагни цецкр аһуһар
Цаарандиь жисж йовх
Цуг күмни хаалһ
Цуцрлт угаһар тоолж,
Жирһлини делгрх зура
Жил жилэр йилһвчи,
Олна иргчлэ хамднэ
Онц хальмгни иргч
Алдр Ленин, бас
Алдл уга тоолсинь
Саихинь—байр делсж
Седка дүүргж өргилэ...
Цеин ухананиь күңкел.
Цаһан санананиь үин.

Цаг улм даввас
Ца-цааһасн батлгдна.
Ор һанцхи жирһлэн
Орчлнд чи, би
Жирһтхэ гиж Ленин
Жилмүдэн төкснь медгднэ.

7.

«Ахир-дүүир» гисн
Амулц үүдэгч үгэри,
Күцкл Ленин хальмгудыг
Күмни тоод алдр
Олн кели улсын
Орс, украин, маңһдын,
Ах-дү кеһэд
Алвтинь партинь бэрүллэ.
Зун жилмүдин туршт,
Зуд, ширг, дажрмж
Үзж түрж йовсн
Үклдэн өөрдсн хальмгм,
Негт цунцг зунар
Нарнд шатад өгржәсн
Ноһанд ус орулад
Норһад эмдрүлсн мет,
Сергэд Таңһчм нурһасн
Сегсрэд Урдыг уңһала,
Шин туужни хаалһар
Шунж уралан гүжрлэ.

8.

Хаврин нарид көкрсн
Хальмг теетг вдшлсн
Хөн, үкр, малыг

2. Насн.

Хамднь, бахтж, харвхинь,
Көдлмшч улсын һарар
Көдэд босхгдсн балһсд,
Өргн асфальт хаалһар
Өтрлсн машинд үзхинь,
Халучрхсн билгинь бекэр
Хальмг бичэчяр үүдэсн,
Шуугж, дуулж, күңкисн
Шүлгүд болһаж умшхинь,
Басца Баатрин театрт
Байрин наад хэлэхинь—
Эндр чигн Ленин
Эн жирһлд эмд,
Туужин жисэ залж,
Туурмжин тугмуд делскж,
Маанриг уралан көтлсн
Маһд угаһар иткгднэ.

9.

Тегэд чигн хальмг
Теегин тал дунд
Түмн жилмүдин туршт
Туурмжин магтал кеж,
Күмни ханлтын седкл
Күцднй бийдэн шиңгэсн
Күрл мөңги бумб
Күцкл Ленинд тэвгдв.
Болв, бумб хэлэж
Болһаж, байсад санхинь:
Алдр ори-нутгинм
Аһуд дүрклсн жирһл,
Делкэд социализмин туг
Делскж уралан зүткж
Оларн коммунизм тосхжаж

Ори-нутгуд дугтан
Күслэн күдэхэр андһарлж,
Күцкел Лениндэн делдси,
Мөцкд нуршго бумб
Мөн болж медгднэ.

10.

Алдр Эрэсэн аһуд
Алти хаврин өдрэр,
Зуи жил хооранд
Зовлядгин дарцх болх,
Күцкел Ленинэ нер
Күмид зарлж соңсхен,
Йиртмжин сармудын даранас
Йилһрж уханд тодлгдси
Оичта сээхи апрельд
Оньдин хаилтан келнэв,
Чилгр нар мет,
Чсеждэн түүг хадһлавав.
Күмни туужин хавр
Күцкел ухаһари эклси
Цедн Ленинэ сурһмжд
Цаг, кемжэн уга!
Үй-үйэр сольгдж
Үрглжэр жилмүд нисх,
Үкл уга Ленин
Үннэ тугар мандлх!

Тууж эврэннь хаалһдан
Тулт, серлтэн күүчж,
Улан тугмудан делскж,
Уралан күгдлсн цагла, —

Буульмж, магтмж, зүүдн,
Бумбин сээхи орнури
Цокрлт угаһар зүтксн
Цон тоота хальмгм,

Эргсн цагин төгэд
Эс дэвргэд чилснь, —
Һазр дээр мөцк
Һанцхн Ленинэ нилч.

Оли жил давулчкад
Ода бийнь тер
Хүвсхлцтэ кемиг санхинь, —
Хуухин үсн босна.
Хээртэ Лениндэн зүркм
Ханлтин үгөн тальвна.

БААТРИМУД

Басца Баатрин «Экин туск
частр» гидг нааднд орулж бич-
гдсн дөрвн монолог болн хэйр
дун.

1. БААТРИН МОНОЛОГ

«Асхрхла—ааһ цусн биший,
Эгрхлэ—нээми чимги биший!»
—гиг

Халучрхж нег мөслэд
Хальмг улс келдг.
Залу нерэн гееж
Зу наслхин ормд,
Бэрлдэнн халунд дээч
Баһ насан өгдг.
Болв, нерни төлэ
Би дээлдж бээхшив.
Туурсн нер бийдэн
Туужин жисэнэс хээхшив!
Уга! Үрглжин утд
Угатыринн угтж дуудси.
Цус-махан эрвлго
Цугни төлэ делдсн,
Күцкл Ленинэ хардврар
Күмид хов зарлж
Күцсн шин йоснаннь
Күсл харсхин толэд,—

Харвсн хамган алдлго
Хаһад авдг мергэн.
Хортн олн гнж
Хоте гидго зөргэн,
Бийүрн ода дуудж
Би белн болв,
Аарглад дэврси дээсиг
Архлх чндл олв!
Зугл... һуч күрсн
Залу дүүвр настадан,
Зуи жилмүдин харңһуг
Зүн үзгэс урһсн
Зальта нарни герлэр
Заг һарһад гегэрүлжэх
Жигтэ сээхн цагин
Жирһл үзлго эгрси;
Хан, нойдудын дажрлһнас
Алдрж һарад

бээдлэн.

Алван соньнар сольси
Хальмган үзлго, жирһлэси
Хольжси һундлта болнал!
Тавн хэлэси үрнэни
Тэвси сээхн хөвинь,
Жирһлинь,

нүднэни булцгар

Жирс гиһэд үзхинь—
Жирһлэн хармишго билэв!
Таалх дутм эңкр
Тавн мини күүкдм
Эдкини седкл зүркидэн
Эвдлго хадһли йовит!
Би болхла, эндр,
Бэрлдэнд

догшин хортан

Бэрэд эс зогсахла,
Дэврэд ирсн цаһачудыг
Диилэд эс хорахла,—
Мандлгсн Шин Нарн
Маңһдурин бийд бөхх,
Тавн сээхн үрдинн
Тэвсн хөвинь хорах!..
Хэлэл..

Ирмгин цааһас

Харлж тоосн цоонгрв,
Туруна тачкнсн ө
Тулгдж чикнд хадгдв!
Аврлт уга цаһачуд
Аашцхана!

Би—белмб!

Урһжах шин жирһлин,
Үрдүдиннь хөвин төлэ
Ура!..

Бүслжэнэ... Төгэлжэнэ...

(халдна)

Сунад тусв... ав...
Сурсн сумнчн тер...
Цухржант, һээр... мэл
Цусан эрвлжэнт... ээлхн!
Арһулд... юн болва?
Ай, сумн чилвэ...
Өмд нег баатр
Ээмтхэ зууг диилдг!..
(Үлдэн өргж, гранат атхж, орма-
сн өндөнө).

2. ДОРЖИН МОНОЛОГ

(Колхоз бүрджэх цаг. Хург.
Дорж үг келжэнэ).

Аавир боли ээжир,
Ахир боли дүүнр,
Үүрмүд!

Цуг маанрин
Үрж дуудси цаг
Үүднд өөрдэд зогсв:
Зөв, буруһан, ода
Зөрж хүүв кеһэд
Олж, эврәннь дуран
Оларн келх шиндвр,
Күсл болси цагмдн
Күндлж эндр күлэв.
Эв, күч-көлсэри
Эврэн тежэл кедг
Эгл улсын седкл
Эндр күцхдэн күрвэ.
Угатырнин сэ хээж,
Улан туган делскж,
Уралан маниг көтлси
Коммуна парть манд
Колхоз тогтатха гисн
Күңкл селвгэн өгвэ.

«Колхоз» гисн, таанр,
Юуһинь медж авхар
Ядж күләж бәнтә?
Нег үгәр утхинь
Нәһинь олад келхлә:
Цуг олн маарин
Цуҗхж нинлүлсн чидл!
Һанцхи модн, яһвчн.
Һалд өр бәлдго.
Өнчи күн кезәчи
Өодән һардго гяж
Кезәнә хальмг улсын
Келсн үг бәәдг.
Зуг, «колхоз» гисн
Зун өнчи шиләд,
Өир, байн болад.
Өөрхи хол угад
Оһьдин дөрви цагт
Омгта, чидләтә болһн.
Хальмг таңһч бүгдәри
Хәәсн ховән оллһн!
Арви доладгч жилин
Алдр революци кергиг
Авад цааран гүжрүллһн!
Хара гертән кевткәд
Хавтхдан мөңг дүрдг.
Ховдг мус метәр
Харчудын цус шимдг.
Балчудын нуһренд шаагден
Балгин нерн — Колхоз!
Хоома хар саната
Хертн колхозд, лавта,
Хоран дораһур цацж
Харш болхар седх,
Харцһу со олзлж

Хавалан өврлж живэд
Хаһад ээлхэр зүтхх.
Болв, цуг бидн
Болд тохмта улсвдн,
һалд чигн шатси,
Һалв чигн динлси,
Хад мет бат
Хальмг большевик улсвдн!
Тер учрас, бидн,
Тегш бээхтэ жирһлүр
Күрхин төлөд цуһар,
Күүндврин ашлвр кеж,
Колхозд, негн кевтэ,
Дуран суңһж орхити
Дуудж сурж бээпэвдн...
Үрдүд, ачириннь төлө,
Үүдх иргчиннь төлө,
Элвг жирһлтэ колхозд
Эндр орхар, би,
Эрлһнд һаран тэвжэнэв.

(Һаран тэвнө).

3. ДЕЛГРИН МОНОЛОГ

(1940 ж., финмүдлэ дөөлджэх цаг. Делгр шавтсн майориг зекртэ фазрас харнж йовна).

ДЕЛГР: Эрвжго хазрт... тестн...
Архн метрт—довцг,
Архулхнар цань харад
Амрхвдн... өвдкүр уурх...

МАЙОР: Дү күүкн, та,
Дууна хазрт намаг
Чирвт... болх... амртн...
Чидлти чилх...

ДЕЛГР:
Уга!
Архн метрд дэкэд
Архан харнж күрий...
Маанрт үлгүр болдг,
Майор, та баатрлмт...
Тер довцг күртл
Тестн...

МАЙОР: Ханжанав танд...
Болв, минн нүдим
Будн генткн бүрквэ...
Харнхурв... герл цээвэ...

Хальмгв гинчи?.. Одд...
Оди хур ода
Оһтһу деерэс асхрв...
Одд түүти... одд! (Ухаһан алд-
на.)

ДЕЛГР: (Довцгин цаадк ташуд
шавинь боожаһад).
Өрчэрнь орад суми
Оошкинь көндәси бээдлтэ...
Шавинь дегд ик...
Шаварси цусинь арчад
Чацһар эс боохла,—
Часин бийд цуси
Чилэд эмнднь күрх...
Чиклхмн... (боодһаһинь чиклиэ).
МАЙОР: (Түңшэд). Цацһжа-
нав... ус...

ДЕЛГР: (Чингтэ ковцгэр урлинь
арчад).

Уидти, майор, иткти
Удлго хэрх... иткти...
Чидлтэ залу, көөрк,
Чингэһэн алдад бээжл...
Час хооран эи
Чадмг зоргэн үзүллэ,
Торскнәннь нер дуудж,
Торлт угаһар гүүж.
Батальона өмн һарад,
Батлси хортна хаад
Балв докж, уралад
Баатран олимп үзүллэ!
Не, ода бас
Невчки һазр молкэд
Эврэхсүрн биди күрхвди...

Эвтэйгэр бэрж авхми... (Эн
саамлань өөрхид товни суми
хайрна).

Амдж ца тусв...
Архулдхми... на тусв...
Шавтсиг, бас намаг,
Шишлц төвлж хажахмб?
Мини жирлэс, төрскид,
Майорни жирлү үнтэл
(Цогдари майорни цогц
хальчлна. Бийнь шавтв).

МАЙОР: (Серл орад, өндэс
гиж).

Альдв би ода?
Архулд... күүки... эмч...
Янвч, көөркө, шавтвч?
Яси бүтний? Эмдвч?
Намаг харснав гинэд
Наси баһ жирлэсн
Хайцад одвч, хээмнь?
Хальмг тацһчасв гилэ...

ДЕЛГР: (Түңшэд).
Майор, шавтж кевтэв...
Ман хойрин хөв...
Кемр... гемим тэвти...
Кен медхв... кемр...
Эцкр эхдм, дүүиртм,
Элдэ, Бамба, Пүрвэд,
Элвг жирллтэ хальмгтм,
Эцкиинь нер буталго
Энд... Делгр... гинт...
Төрски менд бээснэс
Төрүц талдан хөв

**Күүнд керго гисим
Күргж келхити сурсв...**

**МАЙОР: Биш, Делгр, итк
Биди эмд үлдхвди..
Книлдгэн уурдг болвчи
Килмжтэ олна седклд,
Төрски орнанны тодлврт
Төрүц геедрлго үлдхвди!**

(Кошг хаагдна)

4. ЭЛДЭН МОНОЛОГ

(1941 ж. Июнь сарин 22. Өрлө,
границд)

Өр дээхдэн өөрдж
Өрин алтн одн
Зүн үзгин теңгр
Зүркид таалта, эңкр
Серүки эцгр өцгэри
Сольж будад шарлуль.
Йилһэн сээхи өдр
Йиртмжд белглхэн медүль.
Пүрвэ үүг үзхинь
Поэм биччкх билэ. (Часан
хэлэнэ).

Нүд күчэр аньулдг
Нөөрин эмтэхи кем.
Мел эн цагла
Мана зэрм цергчир
Эрг-дүрг гинһэд
Эндү һарһад оркна.
Деегүриь тедниг шоодвчи
Дотран сана зовнав.
Баһ насн. яахв...
Би чигн бас,
Эклэд церглжэх цагтан,
Эдн мет билэв...

Эднэс даву... өрүһэр
Ээмэсм татад намаг
Экм серүлсн цагла:
«Э-э, соңсв!» — гинһэд
Эрс талагшан адһж
Эргн, сүрклдг билэв... (Уха
туһама).

Санандм оньдин йовдг
Сээхи минн иньг,
Гергм минн, Данара,
Герлтэ эмтэхн зүүндэя.
Минь эн агчмд,
Минн дүр үзхичн,
Оон-нутгиннь межэд
Ор һанцхи дурн
Чинн нер дуудсим
Чикэрн, зүркэрн соңсхичн...
Эңкр минн ээж,
Элдэчн чамаһан мартшго...
(Холд самолетин э).

Өцклдүр немш цөргэс
Орһдул һарси салдс:
«Маңһдур — дэн!» — гиснь
Маһд уга болхий?.. (Халдан).
Мөн кевтэ... сумн
Мөндр мет шаргжана...
Заставур ода гүүж
Зэңглж цугиг босхкми...
(Гүүнэ. Хэрү ирнэ.)
Хаалһ керчккиж... һээр...
Хулхаһар... мекэр... гентки...
Күмни жирһлд зэрмдэн
Күн кевтэн үлдх
Эсклэ... үй-үйдэн
Эилх му нер

Үлдэх хату кемия
Үчүкн агчм харна...
Зоргтәһәр, мана төлә,
Залу насан өгсн
Аав минн, соңс!
Алти уургарн өсксн
Ээж минн, соңс!
Эңкр Төрски нутгм
Эн андһарим, соңс!
Хоома уха зүүж
Хорахар гентки дэврси
Хортнд хэрүһинь өкв!
Хоңһр, Жаңһрини нериг
Хөөдкснь сээнәр меддгиг,
Зөргәри туурсн Аакун
Зальта хурц үлдиг
Батар бәрх һармуд
Бээхиг ода үзүлхв! (халдна)
Ав, элмр! Мә!
Алс тусвчи?! Мә!
Дәкәд негнь унвал
Дэврти! Өөрдти! Бәрлдий!
(Көшг хаагдна).

БИЧГ

(Дун)

Нурви өндгтэ бичгнь
Һундлта зэңг зөөвлэ.
Зөргтэ, келси күргни
Зеткрлэ харһва гинэлэ.

Баахи көрхэн күүкни
Бичгтнь хэрүһинь бичвэ.
Долда бички зүрки
Догдлж чеежинь цоква.

Күндэр шавтси болхла
Күрэд ирич гинэлэ.
Эңкр чамаһан седклэри
Эдгэһэд авхв гинэлэ.

Гөңгэр шавтси болхла
Гериһэн бичэ санича.
Хортан хораж герүри,
Хээмни, иричэ гинэлэ,

КҮЛЭЛҮН

(Дун)

Халта кинти үвлэрнь
Хавриһэн йиртмж күлэнэ.
Чилгр чирэтэ чамаһан
Чееждэн бэрэд күлэнэв.

Бамб цедег цедгэлхинь
Бахтж теегм күлэнэ.
Цаһан саната чамаһан
Цагинь тоолж күлэнэв.

Хурц нарна халунднь
Хуриг ноһан күлэнэ.
Сээхн иньг чамаһан
Санад оньдин күлэнэв.

Күлэси седклим күцэһэд
Күрэд ода ирхичи,
Дууна үгин сээхнинь
Давтад «дуртав» гихичи!

БУМБ

Эргин ташуд делдси,
Элстин нери болси,
Баатрмудын бумбд амти
Бадм цецгэс тэвнэ.

Оли улсын седклд
Онъдин тедн амдиг,
Үйи-үйдэн зөргэрн
Үлгүр болсиг үзүлнэ.

Нүдид алтар бадрж,
Нуршго чолун эрсд,
Төрскнәннь төлэ эгрспэ
Тоомсрга нерд герлтнэ.

Хээртэ эврәннь үрдэн
Хальмг таңһч тууждан
Мартшго гиж бумб
Мандлж нарнд дүңгэнэ.

Төрскнәннь хөв харсж
Туурад алдршсн баатрд
Үкл угаг зарлсн
Үрглжин заль дэрвкнэ!

ЖИРҲА БОЛН УХАЛЛҲН

Төгшдэн дoльгaрж нээхлсн
Тeегтэн хaнцхaрн зoгсж,
Цeвр aнaр книлж
Цeңкртсн ирмг хaрвхинь:
Нурһм өндртэн өсж
Нaсм чилшгo болнa.

Шидр күслдм хaршлжаснь
Ширгж агчaд бичкрнэ.
Жахшнж, минн дaлдм,
Живр урһжaхнь мeдгднэ,
Дeлкэ тeврх дурн
Дeлсж дуунд хуврнэ.

Жилмүд хоршасн туужд
Жилытж, үлү үзж,
«Эмдин цаг орчлцд
Эрвн» — гиж, иньг,
Бийэн зоваж дотран
Бичэ айстан сан.

Орчлцгин бээдл медхд,
Олид сэ кехд,
Цецн ухаһар тоолхла,
Цаг чамд дала:
Ирмх болһна болзг,
Икдүлхлэ — үрглж болдг.

Нертэ, чидлтэ даглари
Негхи чини харси
Му, нчртэ йовдл,
Муурси дагласи, тодл.
Цуг кеси сээничи
Буг кеж хусх.

Нери уга цагтан
Негхи кеси сээничи,
Олзта, туста үүлэри
Олид шуугси дагласи,
Нери деерчи бас
Немр болж тусх.

Жил ирвэс мини,
Жирьж хамдан йовси,
Үүрмүдинм то дөөрж
Үкл чидлэн үзүлнэ.
Эгрсн болһилань—мини
Эмдрл агчсн болна.

Болв, төгэлнд хэлэхинь,
Баһчудын то икднэ,
Жил ирвэс, тедн
Жирһлин чидл үзүлнэ.
Төрсн болһилань—жирһлм
Төгслт уга болна.

«Зөрсн — диилснлэ эдл!» —
Залу күүнэ үг!
Зөвэн олхар бэнчи?
Аль, эмтид туслх
Алдр йовдл күцэхэр
Архан тоолж бэнчи?

Зөр! Тоолвр удхла
Зөргин ир шантрдг.
Зугл, үнн, худлинь
Зааглад йилһж авн,
Зөвэн зүркидэн бэрн
Зөр! Диилвр — өмичн!

«Угаг—бээнэ гиж келхлэчп
Уурха саңһар шаңнав»,—гиж,
Тамар ээлһж нанд келвчн,
Таралц үзх седклэн дарж,
Кезэд чигн худл би
Келж чадшгом лавта үнн.

Бахлураем базһж дарад бас
«Бээхиг—уга гиж кел,
Эсклэ үкхч!»—гисн бийнь,
Эрсэн эрвчн келж чадшгов.
Үнн—худлд, худл—үннд,
Үгэс көлтэ, зэрмдэн, хүврнэ.

Эндр өдрт бээх,
Эврэнь хөв хээсн
То уга оли
Толһан эки һазрт .
Тоолвр кеж бээхит
Тодлж тедид дөңн.

Тоолврас — тосхлт үүддг.
Тома-томаһинь йилһж,
Олна тоолврт, чя,
Орлцж эврэһэн нем.
Санани шимэр услгдж
Сээхн хөв цецгрдг.

Онц чини бээдл
Овр, шишлц авдичн,
Олн бийдэн орулж,
Уснд дуссн дусалшң
Уга кенэ гисиг,
Ухалж, бичэ итк.

Чини бээдлэс талдан
Чнрэ, оли зүсэри,
Уга кех биш,
Улм
    онц, талданичн,
(Иирин бээсн хөөн),
Ииллж темдглэд ончрулна.

Өдгэн герл холд
Өмнэн лавта үзж,
Чидл баһ цагтаа
Чирмэж гүжрсн кемдм.
«Чадх!» — гиж иткэд
Чидл немсн улсыг,

Күн болһинь салу
Күндлж наар гиж,
Халун седклэн келх
Ханлтын үг хээнэв...
Олна иткл өгсн
Омг алдр гикэв,

Хаврин кем ярхлэ
Хээлси наарас урһси
Ноһан мет, биди
Нарта орчлц үзнэвди.
Уха цуһлулх уутта
Урдас өдгэд төрнэвди.

«Би» гһси юмби?
Бийдэн жһрһлэс шһңгэси
Нэри билгин, ухани.
Нер үүдэси зөөр...
Тер угаһар биди
Теегня ноһан болхвди.

Кемр, лөг өдр,
Кецү кевэр тоолдог,
Кибернетическ машин,
Кинж, мини иргчиг,
Цуг үзгдх хамгиг
Цуһлулж нанд үзүлхлэ, —

Тер дарунь би,
Театрас хэржэх мет.
Нартын үүд хааж
Насан таслх билэв...
Үзгдэд уган жилв,
Үрглжд өмнм бадрич!

Өңгүрж уга болси
Өвдкүрэн юңгад, чи,
Өдр болһи сергэж
Өмнөн босхж хэлэнэч?
Давжах зөвүрэр зүркэн
Дэкиэс яһад хорсханач?

Саатулси эмтиэ даһан
Саная чамд таасгдну?
Тогтыж минни селвг
Тоолж ухандан авич:
Шархан долаж сээхрснь
Шар орчлнд уга!

Олна келси үгд
Онъган, жилвтж өгнэв.
Седклиг цециннь тодлж
Сурһмж бийдэн кенэв.
Аһарт нисси өрвһин
Э, оли соңсна.
Теңгрт мандлси одна
Талваси мишэлһ үзнэ.
Өөрхи улсыннь зүркнө
Ө-һундл меднэ.
Үлгүр: «Муурси мөрид
Үүли ацан», — гинэ.

Бичкидэн, журналын һадрт,
Би зург үзлэв:
Һартан герл бэрж
Һазрин жирһл герлтхж,
Күүкд күн шовуншң
Көндә аһарт нисж.

Болв ода ирж,
Буурл орсн хөөн,
Тодлгдж уханд хадгдсн
Тер зургин утх,
Шатсн герлиянь чнр,
Шинхи күджэхэн медв.

«Ирх седкя бээхлэ
Ижлинти усн чальчаг», —
Иим үгэр кезэнэ
Ик эврэннь дурни
Цевр седклиннь үнниг
Цецн дун батлж.

Туурсн күлгэс хурдн
Төмр хаалд бээтл,
Сумнас шулунар нисдг
Самолет бээсн цагла,
Тана эс ирснг
Тааһад яһж тээлхв?

Алькчи цаг зврэннь
Авц-бэрц авъяста.
Темнин нүдэр ордг
Темэнэ дүцгэ сальки,
Альд болв чиги,
Аюлар зүрк даарулна.

Зуг, цаг селгэтэ
Болдг гиж келвчи,
Зүркэн аюлас хорьдулх
Булц селгэн уга:
Дурни дулан үлмэд
Духудж седкл амриа.

«Халун баһ настадан,
Хэрг болсн учрар,
Хэлэсн дурта күүкнэсн
Хаһцн алдлав», — гнж,
Мини нег үр
Маасхлэж нанд келв.

Келсннь тагчгар соңсж
Кесгтэн би ухалв.
Баһ настадий, аль
Буурл орсндий, эдл,
Дүнцүлхлэ — насн бшц.
Дурн хэрг болв.

Уужм, оөрхниг төгэлсн,
Урд хөөтнг меддг,
Ухата улсын бийнь,
Тохмарн бийэн буульж
Тоомср олхар седснь
Төрүц нанд медгдхш.

Экэсн нархасн өми
Эврэн бийснь арһлж,
Тоомсрта тохмта төрхэр
Тоолвр гүүнэр кеж,
Эрдм, зөргэн үзүлж,
Эди туурсн болна.

· Зер-зевэр наадса
Зеткртэ, болһатн гндг.
Болв, тедү мет,
Бас хурц шүлг.
Алькнь теднэс үлү
Ээмшгтэнь нанд медгдхш.

Сүл дээнд орлцсн
Сүртэ танкс, товмуд,
Ода музейнн аһуд
Олнд үэмж болна...
Урдкарн Шекспирин шүлгүд
Уха эндр авлна.

«Тагчг бээлһн — алтн» — гисн
Туужин холас сонсгдна.
Мөн болхв? Худлуй?
Мөңгэр, мөрәһәр, магтмжар,
Көргтә цаглань, тагчгрлһ
Кесгнь авхар седнә.

Болв, цагин холас,
Бас күңкисн: «Тагчг
Бээж чадшгов!» — гисн,
Мөңкрсн алдр дун
Мини чякид күржүнж,
Мөн, бишинь йилһнә.

Хол һазрт меңнж,
Хот хумсыдаң зөөж,
Эңкрлж бийинь асрсн
Экиннь өрвлһ үмтэж
Эврәннь зөргән сөрж
Эргү һуужмул бахтв.

Тнигжәтл, өөгүрнй ниссн
Талдан шову үзн
Эн һуужмул экиннь
Элкн дор бултв...
Түүншц, зәрм өргүс
Төрскнәннй өрвлһ үмтәнэ.

Тенсн, догши баатр,
Теегни көрс хамад,
Ик чолун-ясдинь
Идэ-буда тэвэд,
Үклин чидлэн үзүлж
Уулмуд үүдэсн болна.

Уулын улст болхла
У хальмг тег,
Тенсн, догши баатр,
Теднэ уулмудыг харарн
Тинилһж, үклин чидлэн
Тингж үзүлсэр медгдхий?

Кемр эндүһар би
Килдц кесп төлөдм
Килдһж засхар седхлә,
Итк. бурхи, сурсв:
Ичр уга нныг
Илгэж бичэ засич! Авр!

Кемр эндүһән медж
Килидән хэрүлсн төлөдм
Кинж өршэхэр седхлә:
Ичрэн эс геесн
Ил седклтэ дээс
Илгэж намаг шаңнич! Хээрл!

Тодлси, медси хамгай
Тоолж, зэрмдэн, диглхинь.—
Сонь нэг ухан
Санана гүүнэс төрнэ,
Оньгим бийүрн татж
Ормдан көшж зогсна.

Медси, тодлснам кесгинь
Мел йоста эздүд—
Хара суудго минн
Хар санатнр болна.
Уханам утх мокархла,—
Урмдж тедн хурцлна.

Үүл-төрэн күдэхд
Үлү үзх улсас .
Үүмж бичэ сүрд.
Үлү үзүлсн үүлчн
Үүрин биш, өшәтнә
Үгәр үнлгдсн темдг.

Үлү үзүлсн хамгнь
Үлгүр олд болж
Үрглжд өсж делгрг.
Өсх дутман, теднчн,
Өшәрж үлү үзснә
Омгинь таслж дардг.

«Билг» гисн үгиг
Биди ол давтад
Чипринь баһрулжаһавди гисн
Чини үг соцсж,
Чик буруһинь, би,
Чилэж келж чадшгов.

«Турита» гисиг бас
То угаһар давтснас
Түүнэ чинр баһрна.
Билгтэг бидүд тоолснас
Бидүг билгтэд тоолси
Бидид олзта болх.

Үлү үзлһнэс, баахи
Үүрмүдм, хол йовит.
Орчлнд бээх үннэс
Ор һанцхнь болж
Мекэр бийүртн өөрдхлэ—
Малядж хооран көһит.

Үлү үзлһнэ хори
Үннэ нүд сохлна,
Эрдм-билгини идэ
Ээдрүлж һашу орулна.
Хээртэ күмши уха
Хагсаж тер ширгәнэ.

Ховдг чеежтэ чи
Хол-өөрхи угаг
Цуһлулж авад һандхарн
Цугинь эзлхэр седнэч.
Чидлтэ, арһта болхла
Чини дурн — ав.

Туужин халхд туур,
Тулм алт ол,
Зуг, төрскидэн нерэдсэ
Зүркни олна дур
Һандхарн эзлх сана
Һээд һарһ, дар!

Өөрхи үринь тускар,
Өөдлх сана зүүж,
Кемр мууһинь малтхларн, —
Келэн татж бэр!
Тооллго келснэчя өрэлнь,
Толһа деерчи унх!

Эврэнчи, урд нуусн,
Эндрт чинрэн геесн.
Эндү, дуту хамгиг,
Эмдрүлж дэknэс босхж
Эмтнэ нүдид үзүлх
Эвртэ түлкүр болх!

Кемр, һазр деер,
Кеер, оһи дунд,
Улан цэс асхен
Уурын зеткртэ месэс
Жилмүдүнһь то таслж
Жирһлэен хагценһь тоолхинһь:

Кемжэн уга һк
Кецү харш болх
Керг күцэһнэс биш,
Аһстаһ, халундан, санлго
Аман сулдхж, үг
Алдһнэс үкөнһь оһи.

Соньн, оln өцгтэ,
Солц теңгрт шавшж:
«Нарн, нари, гинэт —
Намаг хэлэлтн!» — болж,
Йоста эврәннь сээхэн
Йиртмжд бардмнад үзүлв.

«Үшиж!» — гнж, эврәннь
Үэл угаһасн эмэж
Үүлнэ ца, нари,
Үүмж, агчмд, бултв...
Герлэри бийрхсн солц
Геедрјц уга болв.

Кемр эврэний бээдлэн,
Кеерх сана зүүлго,
Йосндан бийиннь уңг,
Йозур үзхэр седхлэ —
Толь хэлэхэд зүүси
Тодлврчи худл болх.

Торскнэнь жирһл, бээдл
Тогэлнд эргэд хэлэхэд,
Бийиннь седклин күдмж
Болһаж харвад тодл...
Үнднь бийинчи бээдл
Үзүлх толь — Төрски!

HACH

Өңгрен цагин йовдл
Өдгэд эс бээвчи,
Хоосн чинрт, геедрж,
Хольжж уга болхш.

Цуг тер хамг
Цунлрж
                  менд бээх
Мана михмуд, уханд
Медмжэн угаһар хоршна.

Ирмгин ца торлэсн
Иргч, ода санхла,
Өдгэд уга болвчи,
Ослтэн манас авна.

Өңгрен иргч хойр
Өдгэ мана жирһлэр
Зэцгдгдж, неги болад,
Замнь үрглжүр орна.

Болв, кемр одгэ
Балв тусад одхла—
Өңгрен иргчтэһэн хамдан
Оньдннд уга болх.

Өцгрсиг, иргчиг бийдэн
Өвкнр, үрдүдэн багтасн
Эндрнр алхар седснр
Эрчмннч, күмннн ухаң!

Күмни уханас һаршго
Күчр күнд дән
Хорж төгсснәс ави
Хөрн тавн жил
Хооран һарч үлдәд
Хол болж үзгднә.

Хол... эндр күртл—
Халун баһ настадан,
Төрскнәннь төлә жирһлән
Тәкси үүрмүдән санхинь,—
Хошаһад дәкж насан
Холвж жирһх бәәж...

Дүүвр наста залус
Дүмбр цагин эргәд,
Эрдм-билгән олзлж,
Эврәннь күслән күдҗ,
Әмтнә седкл хаңһаж,
Әмд бәәсн болхинь!

Кедү өргмҗтә байр
Кеер, балһснд, теңгст,
Кеж күдәсн үүләри,
Төрски нутгдан белглж,

Тедн мана зүрк
Тевчиж таалх бээсмб?

Тедн уга болснас
Төрж эс жирһси,
Эндр хори тав
Элдү сээхи нас
Күрх эврэннь үрдүдэл
Күмн эс үзси?

Зовлцгин уулд даргдж,
Кедү экнр, эдкнр,
Зу наслхин ормд,
Көөркс, дагасн урд,
Үрдүдиннь нер амлж,
Үклин үлмэд орсн?

...Дэн чилснэс авн
Давси хөрн тавн
Жил, эн хамгиг,
Жирһлин жисэнлэ нээрүлхинь,
Хол биш—эндр
Хоолни боосн болна,

Хол биш,—эндр
Хорта хар утаһаря
Дэн урдк кевэрн
Дэрвкж шатад догдлна...
Товкнүү харслни—хайлх
Торини ИЕГДГЧНЬ болна.

Я. Джембиновд.

Өнгрсн урдк жилмүдүри
Өлрсн нүдэр хэлэнэв.
Ода, бичкнд бийэн,
Ондан күүншнңгэр үзнэв...
Тавн-зурхан наста
Таарсн хойр үүрмүд,
Хуучн худгнн амнд,
Худл угаһар, йосндан,
«Хала-бала» гнж
Халучрхж хоорндан күүнджэнэ.
Орчлд уга үгмүдэн
Орс үгмүдт тоолжана...
Хэрүлжэсн туһлмуднь тедүкнд
Халунд эңклэд зогсна,
Сүүлэри батхн сажад,
Сүрклэд, үрглсн болна...
«Күчр» орс келтэ
Ковүдин негнднь, шинжлж,
Бийэн лавта таньж
Би шилтэд хэлэнэв,
Хармиж, «коөрк» гнж,

Хэврhэс ода муусхлзнав...
Хол тер кемэс
Хольжад, мини тодлвр,
Оли жилмүд hatлж
Ондан цагур ирв...
«Ээчквзгов» гиж ээhэд
Ээмшгтэ дээнэ halвур
Халуч үүрмүдтэhэн дэврси
Хөрн негтэ баhнг,
Холас, ода, би
Харвж нэрэр шинжлнэв,
Зэрм hазртнь, хөрэд
Зогсах дуран бэрнэв,
«Архулд» гиж эрэ
Аман көндэж шимиднэв,
Өөрхи үүрмүднь бас
Өвдкр, зеткрэс гетлhх,
Өмнк хаалhинь заах,
Өргмжтэ сана зүүнэв...
Хавтхдан, шүлгүд бичэтэ
Хар hадрта тетрадьтэ,
Хальмг баахи залу
Халта хаалhд үзгднэ.
Энүнэ кесн эндүсинь
Эндрэ биш—эврэ
Цагарнь эргүлж ирлцүлэд
Ца-нааhинь тоолхла,—
Эврэхэрн бас чик,
Эндү уга болна...
Тодлврин гүүнэс негт
Тодрха кинод мет,
Би биш, талдан,
Бийэн холас хэлэж
Бишлэл дотран кеж
Байрлнав, нашу дүрнэв...

Өдгэ намаг, ода,
Өмнө нанас салһси
Жял, өдр, сармуд,
Жирилдж, кезэчн нийлшго,
Хойр өндр уулын
Хоорндк цолшң үзгднэ...
Нөг уулыннь орад
Нигт көкрси модд
Ирмгин ца бээх
Иргэн дуудж, нээхлнэ...
Наадк уулыннь орад
Нари, кинтнд шатж,
Өвгрж цаһасн модд
Өңгрсүрн хэлэж нээхлнэ...

СЕЛВГ

Өдр ю үзүлхинь
Өмнэснь тааж медх,
Сурвр болһна тээлвр
Суцлж тодлврасн харһх,
Арһ дасхкиг багшасн
Айстан бичэ күлэ.

Жирһлинчи туршт өмичи
Жим хаалһ татад,
Адрун харһсн цаглань
Альхарн илж тегшлэд,
Һарасчи көтлх багш
Һазр деер уга!

Цеврэс цаһан саната
Цецнэс даву ухата
Күцкл, номта багш,
Күслэн күдэхэр зүткж,
Медрлэн шавхад чамд
Мергэр белглсн бийшь, —

Урдын дамшлт чи
Ухандан орулж авхч,
Бийиннь биш — багшиннь
Билгэр байн болхч,

**Иргчин урһд урһах
Идэ ухандан тэрхч.**

**Урһцинь — халун, кинтнд,
Урмдж эврэн бийчн,
Өргн жирһлин аһуд
Өскж кинж авхч,
Байрлж, сурһмж өгсн
Багшдан бахтж ханхч!**

Хаврян тецгрт жясен
Харада мет, эврэнь
Хээж күцсн хөвөн
Хавлж гентви бэрэд
Чнрэдэн нар урһасиг,
Чи, хэврһэс хэлэж,
Эврэнь зовлцган дарж,
Эн байрар цадхийч?
Мини хэлэцэр болхла,
(Мел лавта үнид
Хэлэцэн тоолжахми угав),
Хэврһин күүнэ байр
Хээлүлж седкл таалвчи,
Шишлц бийинчи хөв
Шиндрдж өглго, чеежичи
Хорсхаж зовасн цагла,—
Хэврһин хөвэр зүркэн
Халулна гисн—хату,
Өлсжәһэд зүүдидэн идси
Өдмгин чнрэс тату.
Күн болһн, минивэр,
Күцсн хөвөн олтха,
Зүүдидэн бяш, хөвин
Зүсмән йосндан идтхә!

Өдгэ дагни би,
Өкэр, эңир, көрхн
Чирэһичи магтхар седж
Чилгр сарла дүңдүлхши.

Сария нуувчи олд
Секгдж ода илдв.
Көрсинь, космонавт Армстронг,
Көлэри ишкж бахтв.

Герлэн, одд, өөрдхлэ
Гееж харлдиж гинэ.
Тегэд, чини чирэ,
Тедилэ бас дүңдүлхши.

Өөрдж медм дутм
Өвэрц, оньдин соньн,
Чини даһан санаһичи,
Чирэһичи кенлэ дүңдүлхв?

Цедн ухаһас мергя
Цевр, эндү уга,
Дурни үг соясж:
Дүңдүллһи уга гинэв!

НАРНД

Ииртмжд бээх эмти
Йилһси эврэннь болзгта.
Цагнь ирси кемлэ
Царцж бөкэд өгрнэ.

Болв, эмд деерэн,
Би өрүн болһн
Урһси нарна герлд
Уһагдси орчлц үзнэв.

Махмудим таалж өрин
Маңһар чеежим сергэнэ.
Мөңк ииртмжтэ байрлж
«Менд, нарни!» — гинэв.

Һандхи энүнэ төлэ
Һазр деер давулси
Эмдрлиннь өдр болһинг
Эвртэ ховд тоолһав.

Намаг эмд бээтлм,
Нарни, оньдин мандлич!
Өңгрэнэм хөөн нанд
Өндөж чи урһшгоч!

Эмнй хартл
Эмтэ тоот
Эс үзгдснйг
Эндэн үзнэ.

Өрүн болһн
Өмнкэс оцдан.
Цагин жисэн
Цааран — талдан.

Давтгдсн агчм
Делкэд уга.
Хэрү хэрх
Хаалһ уга.

Зугл эмдин
Зүрки зогсхла —
Урдкурн эргн
Угад хүврнэ.

Ганцхи мана көкрҗсн
Һазр деер әмдрл,
Урд, хөөтиг тоолдг
Ухан бәәнә гисн,
Ард үлдсн медрлин
Ашд номтыр тоолна.

Теднә зөвд орж
Теңгр һатлж, санхинь,
Талдан цивилизацин
Таалар һазр хәләж
Нәрни шинжәр шинжлхинь,
Нанд иигж үзгднә:

Галактикин будн заагт,
Герлин кемжәһәр тоолхла—
Сай жылмүд холд,
Сәәхи моһлцг долда
Соньн герләр гегәрж
Солһһтрж торлзад ниснә.

Түүнә көрсн деернь
Түмн зүсн өңгәр
Туярж, алтрж, оошгрж,
Туульд чигн үзгдшго,

**Амулцгин йөрэлтэ цедгэ
Эмдрл мандлж дүцгэнэ.**

**Кинлдг түүнэ аһарнь
Кинж бийднь туслдг,
Аршан асрмж болдг,
Арһ тусан күргж
Арчлж үрглжд хардг
Алдр ухан болна.**

**Мисхлд торлздг үкл
Мини нүднд бэргдхш,
Үазр деер мөңкнь
Үандхн эмдрл болна.
Байрар седкл дүүрч
Бахтж зүркм цокна.**

**Талдан цивилизацин
Таалар хэлэсн нанд
Тингж, ики холас,
Төрски һазрм үзгднэ.
Эн өөрхнэс ямаранинь
Эврэн сээнэр меднэт.**

ЦИРКД

«Сулдхврт дурлти, сулдхврт!»
Кезэцк дуудвр

Өмнк хойр колэн
Өргж, көгжм дахж,
Эмэл, хазаран бардмнж,
Эргэд биилсн мөр
Тагчгар циркд хэлэж
Теегүрн санаһарн нисв.

Хаврин хальмг теегт
Хазар ууд уга,
Индхэж сулар довтлдг
Ишклж чон алдг,
Эмэл таняд уга
Эмнг күлгүд үзгдв...

Эндр минн нүдид
Энд биилж харгдсн
Эрдмтэ, тевчнгү, соцсврч,
Элдү сулдхвран мартж,
Эмнг цагасн хольжж,
Эргсн мөри... хээмн!

Болъ, нег цагт,
Болд амһа кемлж,
Улавр көөстэ цус
Урласн цөврүлж, эн,
Нэ дээсэн уңһахар
Һэрэдж эс туульһиний?

Зуг, шүрүтэ эзнэ
Зуңһу хату бэрц,
Ээмшгтэ маля, хөөннь,
Эмтэхи шикртэ хамдан,
Заячар мөрид өггдсн
Заңһинь эвдж тодлгдсн...

Хөөннь, хая зүүдиднь
Хавриг тег орж,
Гүүж тогльад наадсн
Гүүдин ууд үзгдж,
Өрүдиднь зүүдид орсарн,
Өшэрсн седкл босхдг.

Цуг делкэн мөрдиг
Цииркин хашад орулх,
Бийлэрнь эдл, көгжмд
Бинлж эргдгиг дасхх
Сулдхвринь көөж мартулх
Санан мөрид ордг.

Энүнэ урл шуучж
Эрдм, бинлдг дасхсн
Эзнь бурхила эдлцэд,

Сэн хот идж,
Сулдхвр угала нждж,
Соцсврч мөрн болж...

Ухалж тингж суутлм
Улм көгжм ниргв,
Цээж герл падрж
Циркд альх ташлдв...
Арслңгуд унулсн мөрд
Арен деегүр довтлв.

УЛАН ХОРХА

Үаза кияти тачкиж
Үазрар чолу кев.
Давхр герзин шилиг
Дарж кирү кеерүлв.

Ке сээхи модд,
Кесг цаһан одд,
Цацган шавшулси сонь
Цаһан нар зурв.

Гер дотр үлдси
Гени улан хорха,
Үал түлснэс дуладсиг
Үазаһин дуланд тоолв.

Алдрж һархар эн
Арһ чидлэн хармихш.
Дошисн гилгр шилэр
Давшад һульдрж цөкрхш.

Нарна дулан герлд
Намчлси цецгэс үзнэ.
Нээхлси ноһан заагт
Наадси иньгүдэн үзнэ.

Насни турштан төрүц
Нарта орчлнгин зокалар
Мөстө даһан кинтид
Мөчэн күргэд уга.

Улап хорха улм
Урмдж шунад гүжрнэ.
«һазаран, һазаран!» — гисн
Һандхи саната зүткнэ.

Ичэндэн унтхин ормд
Ингж эн зовна.
Үнндэн хавр гһһэд
Үклдэн күрхдэн өөрднэ.

Шялэр давшен хорхаг
Шилтж би хэлэнэв.
Ииртмжин зокал эвдси
Иир күчрж гинэв.

Эклжэх шүлгчин шүлг
Эндр соньмсж умшв.
Билгин гегэн үзхэр
Би мецсж шүтв.

Келнь хурд, үгин
Кев янзнь—зөвтэ.
Янж бадг босхж
Ясдгиг меддг бээдлтэ.

Умшх дутм, зуг,
Урмдм шантрж хэрнэ.
Зүүдүлж чимлсн мөрмүдэс
Зүркм буру хандна.

Учрнь юмб гихлэ:
Ууртан эн бүтнэ.
Хату, догшин зүрктэ
Харар нарт үзнэ.

Догшин хату зүрки
Дуучин зокалла ирлцхш.
Дурн уга седкл
Дууши билгин харш.

**Шүвтр, хатханчг үгмүдтэ
Шүлгүд хооран түлкв.
Нээлсн минн нөкдм
Намаг һундасн болв.**

Билгтэ, билг угаг
«Бив!» — гиж хээкрэд,
Тараж зарлсар биш,
Талдан темдгэр шинжл:
Седклин цаһан, харинь
Сээнэр йилһж тодл, —
Цаһан сана күүнэс
Цедгрсн билг урһдг,
Хар санатас билг
Хол уужмд йовдг.

Кемр, чини бийинчи
Кеси үүдэсн хамгиг
Оньган авлго, оли,
Оошаж эс өргхлэ.—
Өрчдэн буслсн хоран
Өөрксүри бичэ цагич,
Күн үзшго һазрт
Күчлэд, боолжэд һарһич.

Нал даһан одрэр,
Газетд минн тускар,
Ичр-хутр угаһар,
Иигж «шалһач» бичж:
«Эл шүлгчин дутунь—
Эврэ хэлэцтэ», — гиж...
Келнэснь үг түүнэс
Күн татси уга.
Келсэри бийэн хутаснднь
Кен гемтэ болхв?
«Эргүнэс бичэ сур:
Эврэн келх». Үни.

ЭЭМШГТЭ ЗҮҮДН

Зундха Борис көвүн
Зурһадгч класст орна.
Отличник биш, болв
Олнас ходрлго йовна.

Наади, шууганд дуг
Наадкслаһан хамдан оридна.
Хаврар футбол коөж,
Хоккей үвлэр наадна.

Оигчта нсг авцарн
Олнас онцрж йнлһрнэ
Эврәниь хамг-юман
Эцдән оньднн геенэ.

Махлаһан одахн кеер
Мана күн тәрж,
Эсридән урһх гиж,
Энүг үүрмүднй наадлж.

Геемтхэ, самһа төләднй
Герткнй көвү шоодна.
Үүл, даалһвр огхәсн
Үүрмүднй, итклго, эәнэ.

Керго авъясан хайхар
Кесг Борис зүткв.
«Мартмха» гидг нернэс
Мөлтрхэр эн гүжрв.

Күцхэр өмнэн тэвсн
Кусл чеежинь зована.
«Мартчкв»,— гинэд оркхлань
Махмуднь ирвэтрэд одна.

Түрүтэ тер санан
Тушад бнийнь архлв.
Зүүднд орад сөөхэр
Зэрмдэн зовадг болв.

Нег дэжж көвүн
Ноөрмүһэр түцшэд хээкрв.
Экнь адһж босад
Ээмэснь татад серүлв.

«Хар дарву?» — гинж,
Хармнад көвүнэсн сурв.
Хэрү өглго үрнь
Хэврһшэн эргж сүүкив.

Худлахар, унтсн бээдл,
Хуурмг эн һарһв.
Эндрк зүүдэн келхдэн
Экэсн чигн эмэв.

Акад зүүди энүнд
Аврлт угаһар орв.

Гентки, эврэннь нерэн...
Гессси болж медгдв.

Хээхинь-хээхинь — олдхш.
Хамаран орснь үзгдхш.
Ухананнь булц болһниг
Уудлад ковүү шаһана.

Ори дорагшан мөлкж
Орад, илэд негжнэ.
Боснаннь түрэд, адһж,
Һаран шурһулж орулна,

Негт, тунси мет,
Нери уга... геедрж.
Көвүн зовна, түңшнэ,
Көөркин ухан ээдрнэ.

Гентки, нег санан
Гилс гинэд торлзв.
Геедрси нерэн тетрадин
Һадрт олх болв.

Адһж портфелэн секэд
Атхж тетрадьмуд татна.
Болв, көвүнэ нери,
Билрси мет, уга.

Цецкр һадрмуд деер
Цеврэр: «Зурһадгч классни
Сурһульч...» — гиж... цаараннь
Суһлад нери авгдж.

Зүүдндэн көвүн ода
Зовж, лахв гихлэри,
Нери угабар янж
Нартд бээхэн санхларн,

Уульн алдж, удак
Уха дотран туцнав,
«Ай!» — гиж байрлад
Альхарн нуян ташв.

«Намаг школд ирхлэм
Нерим көлүд келх,
Багш дескур дуудхларн
Бас нерим илдкх,

Айстан зовжажв», — гиж,
Аднж школур ириэ.
Негчи күн, зуг,
Неринь харнж дуудхш.

Өөрхи үүрмүдиннь бийнь
Өөгүрнь таньлго харна.
Зервк хэлэчкэд, тагчг,
Зэрмнь хэврншэн харна.

«Миша, мезд!» — гиж,
Мишэж Борне дуудв.
Өврси бээдлтэһэр, алцнтрж,
Өөрхи үүрнь зогсв.

Невчки зуур бээжэһэд:
«Нерити кемби?» — гиж,

Бод, большг дууһар
Борисин үүрнй келв.

«Мини нер, үндэн,
Миша, мартвчи?» — гиж,
Һундси бээдлтәһәр Борис
Большг үүрәси сурв.

Таасси бээдл угаһар:
«Таниг таньдгов», — болж
Шулуһар алхж Миша
Шуд цааран һарв.

Эврәннй классдан орад,
Эзи күүнә дүртәһәр,
Ижлден партыннй ард
Инәмсж Борис суув.

Шин сурһульчур мет,
Шинжлж багш хэләһәд:
«Көвүн, таниг нааран
Кен илгәв, таньлдий,

Нерити кемби?» — гиж
Неквр тәвж сурв.
Босж, партан түшж,
Борис тагчг зогсв.

Саак кевәри нерән
Санад ухаһан гүүлгв.
Тоолвр тоолж тодлвран
Толһаннй экид эргүлв.

Соньн йовдл хэлэсн
Сурһульчнр ду тасрж,
Борисин үг күлэж,
Болһаж цуһар чигнв.

Багш дегтр хэлэж
Бас тагчг бээжэһэд:
«Нерэн, фамилэн кел,
Не», — болж маасхлэв.

Арһнь чилсн көвүн
Аман эрэ көндрэж:
«Гемим тэвти, нерэн...
Геечкв!» — гиж башрдрв.

«Альд бээхэн мартвчи?
Альвлхми биш!» — болад,
Багш уурта дүрстэһэр
Босж шүрүлкэд кели.

«Үнндэн би тана,
Үүрмүднннь өмн келжэнэв:
Альд нерэн гееж
Алдсан, медхшинв», — гиж,

Ээмшсн дууһар Борис
Өрэ хэрү өгв.
Үүмж, чирэнь улаж,
Үүллэ харһсн болв.

Көндрдгэн уурсн классян
Көвүд, күүкд цуһар

Ормаси өсрлдж босад
Ормалдж түүнүр хэлэлдв.

Таш хайрж, тийгжэхэд,
Тачкиж дегц илэлдв.
Теднэ инэднэ чидлэс
Терзин тольмуд чичрв.

Инэди цааранднь өсэд
Ики дуунд хүврв.
Оһтрһун күржкниси лугшлһар
Орс, хальмг келэр:

«Нерэн геесн күн
Нартд бээдмн биш...
Нерэн геедр!» — гийһэд
Ниргж догшар күңкнв.

Зүркнь ээвлхэ докад
Зүүдидэн Борис түңшв.
Серэд, өөрэн зогссн
Сээхи экэн үзв.

Хэлэцэри аакдан ик
Ханлт өргж, дотран
Орсн зүүднэ утх
Оли хаалһар тоолв,

Кезэчи нерэн геелго,
Кееһэр өөдэн бэрх ,
Урвшго пионерин андһар
Урлан көндөж өгв...

**...Келси минн эне
Келврин утх медтн.
Бичкн минн үүрмүд,
Билгэн хурцлж умшти.**

ЧИГЧӨ

Хумха, эркэ, дунд
Хурһарн карандаш авнав.
Барун һартан алх
Бэрж хадас цокнав.

Батар хойр һарарн
Болд күрз атхж,
Һазр малтад, сөөхи
Һамһр цецгэс суулһнав.

Хаврар цецгэс урһхла
Хамрарн үнринь хавлһнав.
Хойр нүдэри өңгинь
Харж би байрлһнав.

Авлта буульмжта кееһинь
Амарн келж магтһнав.
Көлэри, таслси цецгэһэн,
Күргж герэн кеерүлһнав.

Ханлтын үг экэси
Хойр чикэри соцһнав.
Толһадан түүг тодлж,
Тоолвр цааранднь кенэв.

Зугл, минн цогцд,
Зүн харинн чигчэ,
Төрүц үүлд орлцлго
Төрт авгддго билэ.

Бээх, угаһинь нам
Би оньһдго билэв.
Чинринь, нег дэжж,
Чигчэһэн керчхлэри медлэв.

Шораһар бүргүлэд дарчкесн
Шарх баалж хавдв.
Числж дотрасн өвдэд
Чинж бийим зовав.

Эмнүлхэр ирхлэм, шприцэр.
Эмч эм орулв.
Эсклэ столбняк ирэд
Энлэд үкхч гив.

Тер өдрэс чигчэһэн
Талданар хэлэдг болв.
Цогцд кергонь угаг
Цань угаһар медв.

Ииртмжин бээдл бас
Йилһж шинжлэд бодхинь.
Үүдсн хамгин даалһвр
Үүлинь санад тоолхинь.

Үлү юми йиртмжд
Үзгдж нүднд бэргдхш.
Күүнэ цогцд мет
Кергонь бас олдхш.

МЕКТЭ МИС

Мишан экнь өрүһөр
Мишгэс һуйр авчаһад:
«Хулһи!» — гиж хээкрэд
Хурдлж хооран һарв.

Бичкхи бор хулһи
Бас ээси бээдлтәһөр
Шовтрж мишгэс гүүһэд
Шуһудк нүкнүр орв.

«Мис кергтә!» — болж
Мишан эк келв.
«Эс гихлә манаг
Эдичи тарачкх», — гиж

Сурси бээдлтәһөр, тедүкндх
Сууси көвүнүри хэләв.
Шилин бөглә олад
Шуһудк нүк бөглв.

Миша невчк ухалжаһад:
«Миниси кичгтә гер
Медиэв», — гиж босад
Махлаһан өмсэд һарв.

Цаг удсн уга —
Цаһан өрчтэ, алг,
Миһснн өкэр кичг
Маасхлэж авад ирв.

Бул жоөли ноосинь
Бүлэки һарари илв.
Эцкрлж эврэни зорэн
Экдэн өргж үзүлв.

Кичг экднй таасгдад:
«Киһж хэлэжэл» — гив.
Далһа ааһд ус
Дүүргэд кеж өгв.

Таарсн миһснн кичг
Тав-зурһа хонад,
Күчтэ үүл күцдөһэд
Күндтэ, шаңгта болв.

Цуһлрж бүлэри өрүн
Цэһән уужасн цагла,
Амидан хулин? бэрсн,
Алхад орад ирв.

«Үзжэнт!» — гисн мет
Үүд һатлад зогсв.
Үүмж босн Мишаһур
Үрглго зөрж хэлэв.

Ээмшж, нүднй бүлтэсн
Эрэ эмтэ хулһниг
Өмнөн төвөд гүүлгчкэд
Өсрэд дэкэд бэрсн.

Навшун, хурди, мергнэл,
Бээвнэ кевэр үзүлж,
Хулһинг үктл, кичг ,
Хурлэж, дунрад наадв.

Миша эк-эцкүри,
Минсин ормд бийнь
Хулһн бэрсн мет,
Хэлэж дотран байсв.

Мөрэ гнж түүкэ
Мах кичгд өгв.
Үснэ ормд савднь,
Үүмж, өрм кев.

Тер өдрэс ави
Тецкэн угаһар хот
Шимтэ гисинь, мээлхлэнь,
Шүүжэһэд өгдг болв.

Бас невчк бээжэһэд
Бэрсн хулһнан, мис,
Асхн хотын сүүрлэ,
Авад күрэд ирв.

Хойр келинь хоорид
Хулһнан тэвэд, гетж,
һарад зулхинь күлэж,
һазрла, хавтаж, наалдв.

Хэврһшэн хулһн тогльад
Хагдад, өсрэд одв.
Шамдж, минсд бэргдлго,
Шкаф дорагшан орв.

Герч бэрэд мис
Генэртэ кевэр мээлв.
Миркиж хэврһэс хэлэсн
Мишан зүрки хээлв.

Хотын сээнд мис
Хоома-хуурмг дасв,
Хулһн бэрдгэн уурч,
Хоосн альвдг болв.

Миша болхлв урдкарн
«Мектэд» түүг тоолна.
Хулһнсиг күн угад
Хэмад бэрнэ гинэ.

Болв, магтгдсн минсин
Бэрд-авд медсншц,
Хулһн-с һал одрэр
Хурдлж орэһэр гүүлдв.

Минсин кичг йосндап
«Мектэнь» үнй болхмби?
Аль, шимтэ хотар
Айстнь бордсид үрсмби?

Түүг, көвүд-күүкд,
Тоолж бийстн йилһтн,
Тингвчп, Мишаг тади
Төрүц бичэ дурати.

ШАТРЧ

Михаил Талин келврс.

«Дигүр (симметрийүр) зүтклһи
күмһи ухаллһна дуту».

Философин келснэс.

«Онъг бийүрн уңһахин
толәд таалһн (гипотез) күцц
адта биш».

Физикин келснэс.

Делкән шатрчир дунд
Дсед орм ээлх
Дөрлдәнд орлдна гисн,
Нигт билгәри йилһрси
Нер туурси Ботвинниклә
Нер булалдна гисн,
Кедү түрү йовдлинъ
Кен болвчи медх.

Нарт делкән чемпиона
Нер авсаннь хөөн,
Невчк шатрас амрхар.
Шатрчирас чидлтә гисянь
Шүүси ухата, Таль,
Санси сааһан күдәси

Седкл санапр герүри
Сергхэр хэрж ирв.

Толһаннь экэн шатрас
Төвкнүлж бульчигинь сулдхкар,
Таль, цөөкн өдрт,
Талдан кергэр соньмсв.
Болв, кемр седкличн
Бүклднй жилв эзлхлэ,
Тоолврин бат шиндврэс
Тер жилв чидлтэ.

Оли үүрмүд ниньгүднй
Онц бийэри йөрэхэр
Нежэдэр герүриь ирж
Невчки зуур күүнднэ.
Цаараннь... урдк кевэри,
Цээһин дару, шатрин
Битк тэвэд, урдкарн
Билгэн сөрж наадна.

Бичкнэси авн хамдан
Биткин аһуд өссн,
Ончта эмч-психиатр,
Ода, шатр наачаһад:
«Миша, сурсв чамаг,
Мини үүлд дөцнич,
Шатрас көлтэ гемтсиг,
Шүүһэд, эдгэхднй дөцнич!

Арви долата, көөрк,
Алдр шатрчв. Кезэнэ
Морфи, Алехинлэ наадад
Мадлдг билэв гинэ.

Энүг гемэснь эдгэх
Эмин сэнь—шүүлһн.
Дөңнич! — гиж эмч
Дэкиэс эрж сурв.

Тагчг соңсжаһад Таль
Таш хаһрад инэв:
«Эврэн бийчи шатрин
Эрдмэр урн нертэлмч!
Тингжәһэд чини келси
Тер көвүг шүүхд
Би керглгдвү?» — гиж
Бас хэрү сурв.

«Нанд шүүгдхш», — болж,
Наадн угаһар эмч,
Үнэн һарһж келэд
Үуришь зөвшөл күлэв.
Өврси нүдэр Таль
Өөрхи иньгүрн хэлэв.
«Нааднав», — гиж келэд,
Ншһинишь седкл төвкшүлв...

Тагчг, товкнүн, эвтэ,
Терзнь һазаран секэтэ,
Цецгэс тэвэд кеерүлси
Цевр эмчин кабинетд,
Столин да Таль
Соньмсж шатрчиг күлэв.
Үүрэси соңсси хамг
Үнидэн энүг өврүлв.

Эмижәх көвүһән дахулад
Эмч орж ирв.

Утулц ухата чирэд
Улицгдси хурд нүдэрэ
Цэс гиж, негт
Цэкллби метэр Талиг
Мисхлд ивтлж, көвүн,
Мендлж харан өгв.

Ардагшан кеж сэмлвчи
Арвасн шүрүн үсинь,
Һал цацси мет,
Гилвкси хойр нүдинь,
Нэрхи ут хурһдынь
Нүднэнь булцгар шинжлн,
«Бээдлнй — Паганиини» — гиж,
Бахтж Таль санв.

«Терги угаһар наадхв?
Темэн угаһар наадхв?
Дамихар бээнэ гиж
Дими бичэ сантн.
Нанла шатрт тесхн
Нарт делкэд уга!
Күмид, шатрин халхар,
Күцкль — бив!» — гиж,

Бийнй шинжлси Тальур
Болһаж көвүн хэлэв.
Темэ терг хойриг
Түлкэд хооран һарһв.
«Зокал эвдхми биш.
Зогс!» — гиж бодмудыг
Хэрү түлкж тэвэд
Хэврһэс эмч орлцв.

Биткд орм-ормарнь
Бодмуд залчксс хөөн:
«Цаһанар эклсн олзтаг
Цедн шатрчир заала.
Гничиг тевчий!» — гиж,
Гнигн һарарн көвүн,
Цаһан бодмудыг эргүлж
Цааран, Тальур, кев.

Тагчгар, дун угаһар,
Түрүн йовдлан уралан
Түлжж, хойр алхулж,
Таль наад эклв.
Теегт зурм менсн
Тарвжнн догшн хэлэцэр
Харви, марһжах көвүн,
Хар ковү түлкв.

Наадн эклснэ хөөн,
Нээмн йовдл кечкэд,
Нарт делкэн чемпион
На-цааһиннь йилһхэр
Тогтиж, зөвөр ухалж,
Тоолвр дотран кев.
Эклц мууһинь медж
Эн ясхар шиндв.

«Иим бээдл, гент,
Ирж биткд унву,
Көвүнэ «күңкл», аль,
Көдлж бийэн һарһву?
Шинжлий!» — гиж Таль
Шилтж тоолвр тоолв.
Наадна бээдл шүүж
Нәри ухаһар шалһв.

Шатр наадлһна йосар
Шалһж көвүнэ йовуд,
Шинжлж ашинь диглхлэ
Шин хааль йилһрнэ.
Тодлврт эс бээх,
Теорийд төрүд уга,
Йос эвдсн, соньн,
Йовуд эн кенэ.

Эклцэс давад дундд
Эднэ бэрлдэн күрхлэ,
Нарт делкэн чемпион
Нааднд шүүгджэхэн медв.
Ботвинниклэ наадснас үлүһэр
Билгэн хурцлж, күчлүлж,
Көлсн магнаһаснь нартл
Көндрлго Таль ухалв...

Цаг түдсн уга.
Цаһанар наачасн Таль
Маһд уга дарунь
Мад авхан үзв.
Эврәннь хааһан инэж
Эн хэврһшэн кевтулв.
«Шүүгдв», — гиж һашутаһар
Шуукрж орж өгв.

Эмилһнд бээсн көвүн
Эн нааднд шүүсэри
Байр кеж дотран
Бахтсн бээдл уга
һольшг бэрдин йосар,
Һуидл хэрүлхэр, Тальд:
«Миниһэр — тана наадн
Му биш», — гив.

Тагчгар толһаһан гекиж,
Таль шатр тэвж:
«Дэжэд нег наадни,
Давтад хэлэй», — болв.
Күмсгэн өөдэн өргж
Көвүн мусг ннэв:
«Күңклиг шүүхэр бэнт?
Күслти буульмжта!» — гив.

Сээхи динлвр көвүг
Санамрдулж наадинь сулдхв.
Эрбжго нег эндүһинь
Алдлго Таль бэрв.
Арслн метэр, көвүн
Арһан олзлж бэрлдв.
Бээсэн һарһж чемпион
Бэрлдэнд эр динлв...

Көвүнэ чирэ харһурж,
Көөрк, атысн болв.
Ду тасрж, тагчг,
Дор ормдан көшв.
Эмч Тальур зааж:
«Энчи, «күңкл» шатрч,
Дөрлдэнд одахн авси
Дорвдгч эклцин разрядта!

Канабланк, Морфиг шүүсн.
Күңкл шатрч, чи,
Кенд ода шүүгдвчи?
Кенлэнь чигн тедиэс
Чи наадад угач,
Чидл чамд тату!
Тер эндү ухаһан
Толһаһасн кө!» — гив.

«Худл! Худл! Худл!
Хуурмг һарһж ода,
Эврэний эрдмэй батлхар,
Эмч чамаг меклжэнэ!
Бичэ түүг итк!
Билгарн чи йосн
Күмид нерн болх
Күнклч!» — гиж Таль

Хээкрх дуран дарж,
Халучрхж эмчүр хэлэв.
«Иим йовдл үзж
Ичжэнэв», — гисн бээдлтэһэр,
Чирэнь улаж, махмуднь
Чичрж, халу дүрж,
Өсрж ормасн босад
Өтрлж үүднүр алхв.

Үүрнь ардаснь бас
Үүмж адһж ишкв.
«Энчи гемтэ, мед,
Эдгэх кергтэ, итк!
Худл келсм — эм,
Хэрнь бичэ өөл...
Шок...* кергтэ! — гиж
Шоглсн бээдлтэһэр инэв.

Таль хэрү өглго
Тагчгар герүри хэрв.
Бийнь хоома һарһж
Бички күүкд мекллһнд

---

* Шок — эмчирин үг, уха алдулх
гисн ачта.

Һарап будисши седклия
Һашу дүрж харлы.
Ашты шатрч көвүи
Алдр болхиг иткв.

Хоенинь, зэрмдэн, эмчлэ
Хая үзлсн цаглари,
Оли үг келлго,
Одак шатрчин тускар
Сурхла, — эмч муслзад
Суг гиж инэхэд:
«Эм — дөншв. Көвүи
Эдгжэнэ», — гиж келдми...

...Нег сээхи өдр,
Наря үд алдид,
Оли шатрчирин сурварар,
Ончта Риган садт,
Һучи зурһан күүнлэ
Һандхари Таль наадв.
Дараһари сууси улсыг
Дамжад цуһараг шинжлв.

Нээмдгч биткин өөр
Нээһэн олж сууси
Баахи көвү харж
Байрлж өөрксдэн үзүлв:
«Итктн, намаг лавта,
Ирс-тирс кеж
Тараж шүүх көвүи
Тер!» — гиж заав.

Эмч психиатрин өрэд
Элдү сээнэр наадсн
Өвчтэ баахи көвүн
Ода эдгэд ясрж,
Нүднь гилвкдгэн уурад,
Нүүрнь наадкснг дураһад,
Үснь эвтәһәр савлгдсн,
Үлгүр болм бээдлтә.

Онъган өгч наадхар
Олнас түүг йилһж
Негдгч биткүр, Таль,
Наар гигүлж суулһв.
Эрки биш тодлж,
Эн биткиг онцлж,
Ухандан бәрхәр шяндж
Уралан эклж йовв.

Негдгч биткүр эмтн
Нүдән өгч хэлэлдв.
Хуучн теорийин дегтрүр
Хулхаһар көвүн шаһав.
Умшжаһад хэрү йовг
Ухарльг бээдлтәһәр кев.
Өөрксүрн, селвгдсн бээдлтәһәр,
Өндс гнж хэлэв.

Тав-зурһа дэж
Таль эмт эргчкэд,
Негдгч биткин өөр
Невчк уха туңбав.
Муcг гнж инэчкэд
Морән өмэрән хайц,
Дарук шатрчур алхж
Дааврта йовг кев.

Иигтл-тингтл хэрү
Ирж Таль күлэв.
Байрлсн бээдлтөһөр, көвүн,
Бэргдсн мөр идв.
Берсэн инэж немэд
«Белг», Таль, өгв,
«Мид», — гиж дарунь
Маасхлэж көвүнүр хэлэв.

Эргэд наадкслань наади
Эмчин тускар ухалв.
Эклж наачахла чидлэри
Эмч көвүг эдлцүлж.
Күндтэ номин нилчэр
Күнклэс түүг эдгэж.
Урсж, үүмж, Таль
Уульх дуран бэрв.

«Кен медхв, төгэлнд,
Кедү ним күнклмүд,
Эвтэ мана арһар
Эдгэгдж цугла эдлцсн?
Күнкл... аль йосндан
Күмни тогтисн хэлэц
Эвдсн гемви?» — гиж
Эндр Таль санв.

Нарт делкэн чемпиоила
Наадсан хөвд тоолж,
Баахн көвүн шүүгдвчн
Байрлж ормасн босв.
Жигтэ эндр өдр
Жирһлднь одахн үүдэсн
Элдү гүн номта
Эмчд ханлт өргв.

Тингвчн... уханднь ондам
Тальнн бээдл босж,
Торс гнж нег
Тодлвр үүдж зогсв...
Зүүдмб аль хоосн
Зервк ниссн сананв?
Зуг, орль-һарльлар.
Зүрк үзгдл хорсхна.

Негт жирһлдэн күдсн
Неквртэ ик күслэн,
Орчлн бийэри дүүргсн
Оичта цевр дуран.
Гентки, неринь мартж,
Гесснэ һашута уудьвр
Хумсарн чесжинь маажад
Хоолинь догшар боов.

Дүрклсн байрар шуугсн
Дүмбр садын аллеийэр,
Көлиннь алхдан лкдүлж
Көвүн герүри адһв.
Оли зүсн чирэтэ,
Онһхла: нег дүртэ,
Оли заагт көвүн
Орад оньдинд геедрв.

ЬАРГ

ОНЧТА АПРЕЛЬ

Ленин	7
Нери	9
Далдгч	11
Ончта апрель	13
Тууж эврэннь хаалһдан	20

БААТРМУД

Баатрин монолог	23
Доржин монолог	26
Делгрин монолог	29
Элдэн монолог	33
Бичг (дуу)	36
Күлэлин (дуу)	37
Бумб	38

ЖИРЬЛ БОЛН УХАЛЛЫН

Тегшдэн дольгарж нээхлси	41
Жилмүд хоршасн туужд	42
Нертө, чидлэ цагларн	43
Жил ирвэс минн	44
«Зөрсн—дүүлснлэ эдл!»—	45
«Угаг—бээнэ гиж келхлэчн»	46
Эндр одрт бээх	47
Онц чинн бээдл	48
Өдгэн герл холд	49
Хаврин кем ирхлэ	50
Кемр нег одр	51
Өцгрж: уга болсн	52

Олно келси үгд	53
Бичкндэн журналын һадрт	54
Ирх седкл бөөхлэ	55
Алькчи цаг эврэннь	56
Халуи баһ настан	57
Уузм, оорхниг төгэлси	58
Зер-зевэр наадси	59
«Тагчг бөөлһн—алтн»—гисн	60
Хол һазрт мецнж	61
Тенси, догшин баатр	62
Кемр эндүһәр би	63
Тодлси, медси хамган	64
Үүл торон күцэхд	65
«Билг» гисн үгиг	66
Үлү үзлһнэс, баахи	67
Ховдг чеежтэ чи	68
Өөрхи үүриннь тускар	69
Кемр, һазр дээр	70
Сошн, оли оцгтэ	71
Кемр эврэннь бөөдлэн	72

НАСН

Өцгрси цагин йовдл	75
Күмни уханас һаршго	77
Өнгрси урдк жилмүдүри	79
Селвг	82
Хаврин тецгрт жисси	84
Өдгэ цагин би	85
Нарид	86
Өмнь һартл	87
Һандхи мана кокргси	88
Циркд	89
Улан хорха	93
Эклжэх шүлгчин шүлг	95
Билгтэ, билг угаг	97

Кемр чини бийичи	98
Нал цаан одрэр	99
Ээмшгтэ зүүди	100
Чигчэ	108
Мектэ мшс	110
Шатрч	111

Кугультинов Давид Никитич

ВОЗРАСТ

Стихи на калмыцком языке

Редактор	Буджалов Е. А.
Художник	Данильченко Б. Ф.
Худ. редактор	Ковалев И. Г.
Тех. редактор	Кендышев Ц. З.
Корректоры.	Манджиева Б. Г. Шургучинова М. О.

Сдано в набор 19/VIII-70 г. Подписано в печать 28/IX-70 г. Бумага тип. № 2. Формат 60×84^{1/2}. Усл. печ. л. 3,72. Уч-изд. л. 3,42. Тираж 1000 экз. Заказ № 4609. Цена в переплете 40 коп. К-0130-1.

Калмыцкое книжное издательство
Элиста, 1970

Республиканская типография Управления по печати при Совете Министров Калмыцкой АССР г. Элиста, Ленина, 2-15.

Цена 40 коп.

ХДНОВ